

РОЗДІЛ II. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАНЬ)

УДК 37.09:821.16

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-3-02>

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Степаненко О. К.

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарної освіти
Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
вул. Володимира Антоновича, 70, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0003-0887-5808
olena.step@ukr.net*

Ключові слова: критичне мислення, зарубіжна література, особистісний розвиток, компетентна особистість, гнучкість мислення, ініціативність.

У статті досліджується ефективність формування критичного мислення на уроках зарубіжної літератури як основи розвитку особистості із чіткими моральними переконаннями та вмінням критично мислити й оцінювати ситуацію у XXI столітті. Проаналізовано трактування сутності категорії «критичне мислення», під яким розуміють процес, який починається з постановки проблеми, продовжується пошуком і осмисленням інформації, а закінчується ухваленням рішень, що розв'язує поставлену проблему. Установлено, що зарубіжна література є академічним предметом, який «може бути найближчим до охоплення повного діапазону розумових рис, які натеper вважаються складовими частинами критичного мислення». З'ясовано, що уважне читання літературного твору може розвинути навички (які є частиною процесу критичного мислення, як-от: аналіз, синтез, аргументація, інтерпретація, оцінка, розв'язання проблем і міркування тощо), які необхідні учням, щоб розуміти приховані значення, реконструювати образи з деталей, відокремлювати факти від думок, розглядати явища з різних ракурсів і застосовувати те, чого вони навчилися, до інших аспектів свого повсякденного життя. Визначено, що до основних ключових елементів критичного мислення, які виокремлюють у сучасній педагогіці, належать: критерії оцінки ідей у процесі їх аналізу чи критики, увага й апелювання до контексту, самокорекція, уміння мислити, формування самостійних суджень, відповідальність, постановка проблеми, самостійність, чітка аргументованість, соціальна і власна позиція повинна обстоюватись у результаті спілкування, диспуту, дискусії. Установлено, що вчитель зарубіжної літератури повинен навчати учнів сміливо обстоювати власні думки, уміти самостійно працювати із джерелами інформації, бачити проблему, мати особисту думку та вміти її аргументувати, бути здатними застосовувати свої знання для розв'язання життєвих проблем тощо. Проаналізовано методіку технології критичного мислення на уроках зарубіжної літератури. З'ясовано, що критичне мислення формується поступово, як результат щоденної кропіткої роботи вчителя і учня.

EFFICIENCY OF CRITICAL THINKING FORMATION IN FOREIGN LITERATURE LESSONS

Stepanenko O. K.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Social and Humanitarian Education
Communal Institution of Higher Education “Dnipro Academy of Continuing Education” of
Dnipropetrovsk Regional Council
Volodymyr Antonovych str., 70, Dnipro, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0887-5808
olena.step@ukr.net*

Key words: *critical thinking, foreign literature, personal development, competent personality, flexibility of thinking, initiative.*

The paper studies the effectiveness of the formation of critical thinking in foreign literature lessons as a basis for the development of a personality with clear moral convictions and the ability to think critically and assess the situation in the 21st century. The interpretation of the essence of the category “critical thinking” is analyzed, which is understood as a process that begins with posing a problem, continues with the search and understanding of information, and ends with decision-making that solves the problem. It has been established that foreign literature is an academic subject that “may come closest to covering the full range of mental traits that are currently considered components of critical thinking”. It has been found that careful reading of a literary work can develop skills (which are part of the critical thinking process: analysis, synthesis, argumentation, interpretation, evaluation, problem solving and reasoning, etc.) that students need to understand hidden meanings, reconstruct images from details, separate fact from opinion, look at phenomena from different perspectives and apply what they have learned to other aspects of their daily lives. It was determined that the main key elements of critical thinking, which are separated in modern pedagogy, include: criteria for evaluating ideas in the process of their analysis or criticism, attention and appeal to the context, self-correction, the ability to think, the formation of independent judgments, responsibility, problem statement, independence, clear Argumentativeness, social and own position should be defended as a result of communication, dispute, discussion. It is established that a teacher of foreign literature must teach students to boldly defend their own opinions, be able to work independently with sources of information, see a problem, have a personal point of view and be able to argue it, be able to apply their knowledge to solve life problems, etc. The technique of critical thinking technology in foreign literature lessons is analyzed. It was found that critical thinking is formed gradually, as a result of the daily painstaking work of the teacher and the student.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Критичне мислення визнано однією з найважливіших навичок мислення й одним із найважливіших показників якості навчання здобувачів освіти. Щоб розвивати критичне мислення, воно повинно бути включено до змісту навчальної програми на всіх навчальних рівнях. Оскільки зарубіжна література все більше стає носієм народної моралі, загальнолюдських і національних цінностей, засобом розвитку істо-

ричної пам'яті, формування творчої, критично мислячої особистості, яка розкриває бачення світу і формує власні погляди щодо почутого, побаченого, прочитаного. Особливістю зарубіжної літератури є те, що вчитель допомагає учням стати особистостями із чіткими моральними переконаннями, які мають власне бачення подій і вчинків і вміють критично їх оцінювати.

Феномен критичного мислення особистості, а також механізми його розвитку перебувають у полі досліджень численних учених упродовж

багатьох століть. Актуальність дослідження критичного мислення особистості підкріплюється у прагненні людини до пізнання своїх можливостей, тому критичності відводиться роль інструменту вирішення різноманітних міжпредметних проблемно-критичних завдань, які постійно ускладнюються. Сучасна освіта, яка відображає тенденції гуманізації та гуманітаризації, визнає критичне мислення цінністю та пріоритетом, тому актуальне дослідження особливостей формування критичного мислення на уроках зарубіжної літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Тематику ефективності формування критичного мислення на уроках зарубіжної літератури досліджують багато науковців. Значимо наукові праці О.І. Пометуна, І.М. Суценка, І.М. Станкевича, С. Вірста, Дж. Дьюї, Р. Пітерса, Р. Содена, Р. Пола, Л. Елдера, Дж. Керфісса, де ці дослідження присвячені аналізу процесу формування критичного мислення на уроках зарубіжної літератури, що допомагає учням стати особистостями із чіткими моральними переконаннями та вмінням критично мислити й оцінювати ситуацію.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження ефективності формування критичного мислення на уроках зарубіжної літератури. Для досягнення мети визначено такі завдання: 1) визначити сутність категорії поняття «критичне мислення»; 2) виокремити основні характеристики критичного мислення; 3) проаналізувати процес формування критичного мислення на уроках зарубіжної літератури. У проведенні дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення та системно-структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Концепція критичного мислення стосується всіх видів знань і передбачає справжнє залучення учнів у процес побудови знань шляхом рефлексії та глибокого мислення. Цікавість і допитливість є необхідними характеристиками тих, хто мислить критично, оскільки вони завжди намагаються знайти відповіді на питання, які вони ставлять. Термін з'явився в літературі в середині двадцятого століття через критичну філософію [1] з поняттям пошуку доказів на підтримку тверджень або вірувань [2]. М. Браун і С. Кілі визначили критичне мислення з погляду набору якостей і здібностей, які включають: усвідомлення набору взаємопов'язаних критичних питань; здатність ставити критичні запитання та відповідати на них у відповідний час; бажання активно використовувати критичні запитання [3]. Дж. Хьюз окреслив основні характеристики, які притаманні критичному мисленню, як-от: постановка запитань; з'ясування погля-

дів, ідей і результатів дослідження; оцінювання інформації; аналіз і збір матеріалів; рефлексивне міркування; формулювання та захист думок; заохочення до самостійності учня та до самостійного навчання; ухвалення обґрунтованих рішень; вирішення проблем і виявлення суб'єктивних поглядів (їхні власні та інших) тощо [2; 4].

Аналіз літератури показує, що термін «критичне мислення» сприймається по-різному в диференційованих галузях і має специфічний опис відповідно до мети дослідження. Першим визначив поняття критичного мислення Дж. Дьюї, який висунув ідею рефлексивного мислення. У книзі «Педагогіка та психологія мислення» Дж. Дьюї розрізняє критичне та рефлексивне мислення: «Якщо отримана ідея негайно приймається, тоді ми спілкуємося з некритичним, тобто менш рефлексивним, стилем мислення». За Дж. Дьюї, критичне мислення визначається як «активне й уважне ставлення до будь-якої думки, за якого ретельно вивчаються її основи і формується заключний аналіз» [5]. Основним завданням виховання педагог вважає формування даного типу мислення [6].

Дж. Дьюї сприймав критичне мислення як процес, який починається із проблеми і закінчується рішенням і самоінтерпретацією. Дж. Бін детально пояснює критичне мислення, стверджуючи, що така проблематика повинна «викликати природну цікавість здобувачів освіти і стимулювати як навчання, так і критичне мислення» [7]. Багато дослідників погоджуються з думкою Дж. Дьюї, що критичне мислення починається із залучення здобувачів освіти до проблеми.

Дж. Керфісс визначив критичне мислення як «дослідження, мета якого полягає у вивченні ситуації, явища, питання чи проблеми, щоб дійти до гіпотези чи висновку щодо них, які об'єднують усю доступну інформацію, отже, можуть бути переконливо виправданими» [8]. Окрім того, Р. Пітерс і Р. Соден стверджують, що «критичне мислення включає в себе здатність ідентифікувати питання, які варті розгляду, здатність відповідати на свої запитання шляхом самостійного пошуку та допиту пізнання, усвідомлення того, що пізнання є суперечливим, здатність надати докази на підтримку своїх аргументів». Цей аргумент означає, що критичне мислення можна визначити як індивідуальний процес мислення, який починається з наміру вирішити проблему або відповісти на запитання шляхом вивчення диференційованих варіантів і вибору найбільш прийняттого та логічного [9].

Когнітивний психолог Д. Халпрен відзначає, що критичне мислення визначається як «використання тих когнітивних навичок або стратегій, які збільшують імовірність бажаного результату».

Науковець стверджує: «Критичне мислення є цілеспрямованим і аргументованим. Це вид мислення, який задіяний у вирішенні проблем, формулюванні висновків, обчисленні ймовірностей і ухваленні рішень. Люди, які критично мислять, використовують ці навички належним чином, без спонукань і зазвичай зі свідомим наміром у різноманітних ситуаціях». Інакше кажучи, коли люди мислять критично, вони оцінюють результати своїх мисленевих процесів, розмрковують, наскільки правильним є рішення, або визначають, наскільки ефективно було вирішено проблему [10].

Р. Пол стверджує, що критичне мислення визначається як «інтелектуально дисциплінований процес активного та вмілого застосування, аналізу, концептуалізації, синтезу та/або оцінки інформації, зібраної або сформованої шляхом спостереження, досвіду, роздумів, міркувань <...>» [11]. Р. Пол і Л. Елдер розширюють цю думку та визначають критичне мислення як «мистецтво аналізу й оцінки мислення з метою його вдосконалення» [12]. Ці трактування вказують на те, що критичне мислення – це здатність застосувати когнітивні навички, як-от аналіз і оцінка під час мислення. Базуючись на наведеному вище огляді трактувань критичного мислення, важливо зазначити, що жодне трактування поняття «критичного мислення» не можна застосувати до кожної дисципліни на кожному рівні. Хоча дослідники загалом погоджуються, що критичне мислення є навичкою високого рівня мислення [13; 14].

Одним із найпопулярніших описів критичного мислення є твердження директора Центру критичного мислення й етичної критики США Р.Дж. Пауля, який стверджує: «Критичне мислення полягає в тому, щоб думати, коли ви думаєте, щоб покращити своє мислення, як ви бажаєте <...> Є два важливі моменти: критичне мислення фокусується на самовдосконаленні; необхідно використовувати вміння застосовувати еталони оцінювання в корекції цих процесів мислення» [6].

Отже, фахівці різних галузей освіти інтерпретують поняття «критичного мислення» по-різному. З погляду філософів, критичне мислення визначається як вміння мислити логічно. Теоретики літератури відзначають, що це підхід, за якого після структурування тексту на складові частини розглядають, яким чином він впливає на читачів. У середині минулого століття швейцарський психолог Ж. Піаже відзначив, що ми вчимося, осмислюючи світ на основі тих уявлень, які в нас уже сформовані. У процесі осмислення світу ми видозмінюємо наші старі уявлення і, таким чином, ще більше розширюємо свою здатність осмислювати кожен наш дотик до світу [15, с. 7].

Переваги зарубіжної літератури для розвитку навичок критичного мислення та творчих зді-

бностей учнів було підкреслено низкою досліджень [16–19]. Згідно з Д. Лазер, зарубіжна література є академічним предметом, який «може бути найближчим до охоплення повного діапазону розумових рис, які натепер вважаються складниками критичного мислення». Це допомагає учням ставити під сумнів і досліджувати навколишній світ, відкриває «горизонти можливостей» [20]. І. Джосн зазначає, що зарубіжна література змінює ставлення учнів до світу [16].

Навіть більше, нещодавні дослідження в цій галузі вказали на можливість залучення учнів до процесу спільного конструювання сенсу, призначаючи читачеві активну роль у формуванні сенсу [18; 21]. Уважне читання літературного твору може розвинути навички, які необхідні учням, щоб розуміти приховані значення, реконструювати образи з деталей, відокремлювати факти від думок, розглядати явища з різних ракурсів і застосовувати те, чого вони навчилися, до інших аспектів свого повсякденного життя. Отже, можемо відзначити, що уважне читання літературного тексту передбачає всі ті навички, які є частиною процесу критичного мислення, як-от: аналіз, синтез, аргументація, інтерпретація, оцінка, розв'язання проблем і міркування тощо. Підхід читача-відповіді, який передбачає активну роль читача, заохочує учнів генерувати та повідомляти свою власну інтерпретацію літературного тексту [19].

На рисунку 1 відображено основні ключові елементи критичного мислення, які виокремлюють у сучасній педагогіці.

Отже, критичне мислення визначається як процес, який починається з постановки проблеми, продовжується пошуком і осмисленням інформації, а закінчується ухваленням рішень, що розв'язує поставлену проблему. Провідним аспектом, що характеризує критичне мислення, є творчість, а основним аспектом творчості визначається суперечність, їхнє вирішення – зміст творчості. Творче мислення скероване на творіння нових ідей, а критичне виявляє їхні недоліки та дефекти. Результатом розвитку критичного мислення є творча особистість.

У зв'язку із сучасними кардинальними соціальними змінами дуже важливо навчити учнів мислити критично, бути компетентними в ситуаціях, що їх оточують. Урок зарубіжної літератури визначається як той предмет, який дає великий простір для формування життєвої та соціально компетентної особистості та розвитку критичного мислення. Учитель зарубіжної літератури повинен навчати учнів сміливо обстоювати власні думки, уміти самостійно працювати із джерелами інформації, бачити проблему, мати особисту думку і вміти її аргументувати, бути здатними застосовувати свої

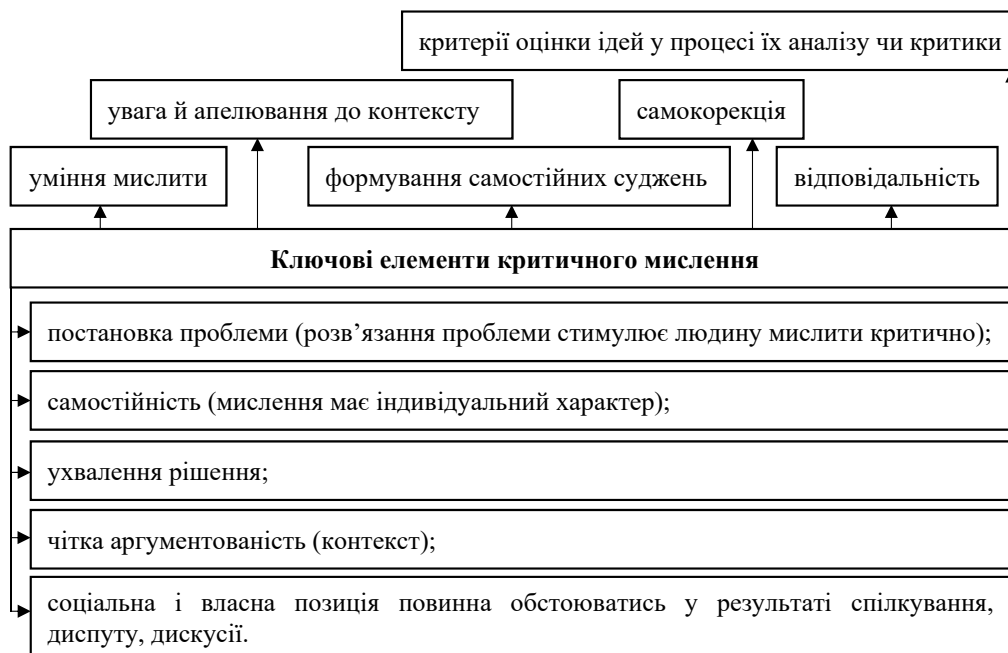

Рис. 1. Ключові елементи критичного мислення

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [22].

знання для розв'язання життєвих проблем тощо. Критичне мислення формується поступово, є результатом щоденної кропіткої роботи вчителя й учня. На рисунку 2 відображена методика техно-

логії критичного мислення на уроках зарубіжної літератури.

Немає чіткого алгоритму дій учителя з формування критичного мислення, однак існують

Рис. 2. Методика технології критичного мислення на уроках зарубіжної літератури

Примітки: сформовано автором на основі джерела: [22].

відповідні умови, які стимулюють учнів до критичного мислення, а саме: час (необхідно досить часу для збору інформації за даною проблемою); цінування думок інших; віра в сили учнів; очікування ідеї; спілкування; активна позиція. Процес формування критичного мислення починається з постановки проблеми, яку мають розглянути та вирішити учні. Саме тому на початку вивчення тієї чи іншої теми використовуємо прийом постановки проблемних питань [22].

Програма із зарубіжної літератури забезпечує розвиток ключових компетентностей в учнів (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною й іноземними мовами, розвиває інформаційно-комунікаційну, соціальну, громадянську, загальнокультурну компетентності), а також скерована на формування літературної компетентності, яка передбачає:

- усвідомлення специфіки зарубіжної літератури як мистецтва слова, її гуманістичного потенціалу та місця в системі інших видів мистецтва;
- розуміння учнями зарубіжної літератури як невід'ємної частини національної та світової художньої культури;
- знання зарубіжних літературних творів, обов'язкових для вивчення, ключових етапів і явищ літературного процесу, основних світоглядних позицій видатних письменників, усвідомлення їхнього внеску у скарбницю світової культури;
- формування якостей творчого читача та розвиток читацького досвіду;
- опанування основних літературознавчих понять, використання їх у процесі аналізу й інтерпретації творів;
- уміння орієнтуватися у світі зарубіжної літератури та культури (класичної та сучасної), визначати художню цінність творів, порівнювати їх (у різних перекладах; в оригіналах і перекладах, переспівах; утілення в інших видах мистецтва тощо);
- уміння та навички формування усних і письмових робіт диференційованих жанрів [23].

Структура літературної освіти, яка затверджена новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, передбачає три етапи: прилучення до читання, системне читання, творчо-критичне читання. Вивчення зарубіжної літератури побудовано на поєднанні основних принципів: історико-літературного, жанрово-родового та мультикультурного.

У сучасних умовах головні завдання освітян такі: допомогти учням стати зрілими особистостями, так налаштувати своє мислення, щоб можна було видозмінити ключові переконання, сталі думки, викликати інші емоції, іншу поведінку, яка була б продуктивнішою й успішнішою; навчити молодих людей мотивувати себе, здійснювати саморегуляцію своїх емоцій, уміння розуміти емоції інших і вибудовувати взаємодію з людьми, оскільки без саморегуляції власних емоцій, без мотивування себе не буде досягнень у будь-якій сфері діяльності.

Отже, першочерговим завданням учителя зарубіжної літератури є розвиток компетентностей, які надають змогу учням адекватно оцінювати нові життєві обставини та долати диференційовані проблеми. І реалізація цього завдання можлива тільки за умови постійного професійного росту освітян [24].

Отже, можна зробити висновок, що формування критичного мислення є результативним на уроках зарубіжної літератури та сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей, що є важливими для формування духовно-емоційного світу учнів, їхнього світогляду, моральних цінностей.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що на уроках зарубіжної літератури відбувається формування критичного мислення в учнів. Критичне мислення як основа формування особистостей учнів забезпечується шляхом оптимізації процесу навчання, з акцентом на застосуванні проблемно-дослідницьких, проектних, ігрових методів і методу мозкового штурму, які спрямовані на розвиток не лише критичного мислення учнів, а й інших якостей, необхідних для формування зрілої особистості. Отже, розвиток критичного мислення на уроках зарубіжної літератури допомагає в тих ситуаціях, де ми не знаємо, як правильно діяти, де немає готового алгоритму дій.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором і запропоновані у статті, можуть бути використані для забезпечення формування критичного мислення у здобувачів освіти. Подальші дослідження можуть бути скеровані на вдосконалення уроків зарубіжної літератури шляхом застосування вчителями сучасних методів для забезпечення формування критичного мислення у здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Critical Thinking in Language Education / S. Rezaei et al. *Journal of Language Teaching and Research*. 2011. Vol. 2 (4). P. 769–777.
2. Brown M.N., Keeley S.M. Asking the right questions: A guide to critical thinking. New Jersey : Pearson Prentice Hall, 2007.

3. Hughes J. Critical Thinking in the Language Classroom. *Eli*. 2014. URL: https://www.ettoi.pl/PDF_resources/Critical_ThinkingENG.pdf (дата звернення: 22.09.2022).
4. Saleh S. Critical Thinking as a 21-Century Skill: Conceptions, Implementation and Challenges in the EFL Classroom. *European Journal of Foreign Language Teaching*. 2018. Vol. 4. Issue 1. DOI: 10.5281/zenodo.2542838
5. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления / пер. с англ. Н.М. Никольской. Москва : Совершенство, 1997.
6. Akramova G.R., Akramova S.R. Developing critical thinking on elementary class pupils is the most important factor for preparing social relationship. *Journal of critical reviews*. 2020. Vol. 7. Issue 17. P. 438–448.
7. Bean J. Engaging ideas: the professor's guide to integrating writing, critical thinking, and active learning in the classroom (2 nd ed.). San Francisco : Jossey-Bass, 2011.
8. Kurfiss J. Critical Thinking: Theory, Research, Practice, and Possibilities. Washington, D.C. : Association for the Study of Higher Education, 1988.
9. Pithers R., Soden R. Critical thinking in education : A review. *Educational Research*. 2000. № 42 (3). P. 237–249.
10. Halpern D. Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*. 1997. № 53 (4). P. 449–455.
11. Paul R. Critical thinking: What, why, and how. *New Directions for Community Colleges*. 1992. № 77. P. 3–24.
12. Paul R., Elder L. The miniature guide to critical thinking concepts and tools (4'th ed.). Tomales, CA : The Foundation for Critical Thinking, 2006.
13. Condon W., Kelly-Riley D. Assessing and teaching what we value: The relationship between college-level writing and critical thinking abilities. *Assessing Writing*. 2004. № 9 (1). P. 56–75.
14. Alsaleh N. Teaching Critical Thinking Skills : Literature Review. *Turkish Online Journal of Educational Technology*. 2020. № 19. P. 21–39.
15. Пометун О.І., Сущенко О.І. Навчаємо мислити критично : посібник для вчителя. Дніпропетровськ : Ліпа, 2016. 144 с.
16. Ghosn I. Four good reasons to use literature in primary school ELT. *ELT Journal*. 2002. № 2 (56). P. 172–179.
17. Yaqoob M. Reader and text: Literary theory and teaching of literature in the twenty first century. *International Conference on Languages, Literature and Linguistics IPEDR*. 2011. № 26. P. 511–515.
18. Bobkina J, Stefanova S. Literature and critical literacy pedagogy in the EFL classroom: Towards a model of teaching critical thinking skills. *Studies in Second Language Learning and Teaching*. 2016. № 6 (4). P. 677–696.
19. The Effectiveness of Teaching Critical Thinking Skills through Literature in EFL Context: A Case Study in Spain / S. Radoulska et al. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*. 2017. № 6. P. 252–266. DOI: 10.7575/aiac.ijalel.v.6n.6p.252
20. Lazere D. Critical thinking in college English studies. *ERIC Digest*. 1987. URL: <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=ED284275> (дата звернення: 22.09.2022).
21. Handbook of critical approaches to literature / J. Guerin et al. New York : Oxford University Press, 2005.
22. Станкевич І.М. Формування критичного мислення на уроках зарубіжної літератури. *Особливості викладання української та іноземної мови в школі: теорія і практика* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 28 квітня 2020 р. Херсон : Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 188–193.
23. Методичні рекомендації щодо викладання української мови, української літератури, зарубіжної літератури у 2022/2023 навчальному році. 2022 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoji-movy-ukrayinskoji-literatury-zarubizhnoyi-literatury-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/> (дата звернення: 22.09.2022).
24. Вірста С. Критичне мислення як спосіб формування літературної компетентності на уроках зарубіжної літератури. *Педагогічний часопис Волині* : науковий журнал. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. № 4 (7). С. 51–56.

REFERENCES

1. Rezaei S., Derakhshan A., Bagherkazemi M. (2011). Critical Thinking in Language Education. *Journal of Language Teaching and Research*. Vol. 2 (4), pp. 769–777 [in English].
2. Brown M.N., Keeley S.M. (2007). Asking the right questions: A guide to critical thinking. Pearson Prentice Hall : New Jersey [in English].

3. Hughes J. (2014). Critical Thinking in the Language Classroom. Eli. URL: https://www.ettoi.pl/PDF_resources/Critical_ThinkingENG.pdf (data zvernennia: 22.09.2022) [in English].
4. Saleh S. (2018). Critical Thinking as a 21-Century Skill: Conceptions, Implementation and Challenges in the EFL Classroom. *European Journal of Foreign Language Teaching*. Volume 4, Issue 1. DOI: 10.5281/zenodo.2542838 [in English].
5. Dyui D. (1997). Psixologiya i pedagogika mishleniya / per. s angl. N.M. Nikolskoy. M. : Sovershenstvo [in English].
6. Akramova G.R., Akramova S.R. (2020). Developing critical thinking on elementary class pupils is the most important factor for preparing social relationship. *Journal of critical reviews*. Vol. 7, issue 17, pp. 438–448 [in English].
7. Bean J. (2011). Engaging ideas: the professor's guide to integrating writing, critical thinking, and active learning in the classroom (2'nd ed.). San Francisco : Jossey-Bass [in English].
8. Kurfiss J. (1988). Critical Thinking: Theory, Research, Practice, and Possibilities. Washington, D.C. : Association for the Study of Higher Education [in English].
9. Pithers R., Soden R. (2000). Critical thinking in education : A review. *Educational Research*. 42(3), 237–249 [in English].
10. Halpern D. (1997). Teaching critical thinking for transfer across domains: Disposition, skills, structure training, and metacognitive monitoring. *American Psychologist*. 53 (4), 449–455 [in English].
11. Paul R. (1992). Critical thinking: What, why, and how. *New Directions for Community Colleges*, (77), 3–24. [in English].
12. Paul R., Elder L. (2006). The miniature guide to critical thinking concepts and tools. (4'th ed.). Tomales, CA : The Foundation for Critical Thinking [in English].
13. Condon W., Kelly-Riley D. (2004). Assessing and teaching what we value: The relationship between college-level writing and critical thinking abilities. *Assessing Writing*, 9 (1), 56–75 [in English].
14. Alsaleh N. (2020). Teaching Critical Thinking Skills : Literature Review. *Turkish Online Journal of Educational Technology*. 19, pp. 21–39 [in English].
15. Pometun O.I. (2016). Navchaiemo myslyty krytychno [Teaching to think critically] : posib. dlia vchyt. / O.I. Pometun, I.M. Sushchenko. D. : Lira. 144 s. [in Ukrainian].
16. Ghosn I. (2002). Four good reasons to use literature in primary school ELT. *ELT Journal*. 2 (56), 172–179 [in English].
17. Yaqoob M. (2011). Reader and text: Literary theory and teaching of literature in the twenty first century. *International Conference on Languages, Literature and Linguistics IPEDR*. 26, 511–515 [in English].
18. Bobkina J., Stefanova S. (2016). Literature and critical literacy pedagogy in the EFL classroom: Towards a model of teaching critical thinking skills. *Studies in Second Language Learning and Teaching*. 6 (4), 677–696 [in English].
19. Radoulska S., Bobkina J., Sánchez-Verdejo P., Francisco J. (2017). The Effectiveness of Teaching Critical Thinking Skills through Literature in EFL Context: A Case Study in Spain. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 6. 252–266. DOI: 10.7575/aiac.ijalel.v.6n.6p.252 [in English].
20. Lazere D. Critical thinking in college English studies. ERIC Digest. 1987. URL: <http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/contentdelivery/servlet/ERICServlet?accno=ED284275> (data zvernennia: 22.09.2022) [in English].
21. Guerin J., Labor E., Morgan L., Reesman J., Willingham J.A. (2005). Handbook of critical approaches to literature. New York : Oxford University Press [in English].
22. Stankevych I.M. (2020). Formuvannia krytychnoho myslennia na urokakh zarubizhnoi literatury [Formation of critical thinking in foreign literature lessons.]. *Osoblyvosti vykladannia ukrainskoi ta inozemnoi movy v shkoli: teoriia i praktyka: materialy Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii* (m. Kherson, Ukraina, 28 kvitnia 2020 roku). Kherson : Tsentr prohresyvnoi osvity "Henezum". S. 188–193 [in Ukrainian].
23. MON (2022). Metodychni rekomendatsii shchodo vykladannia ukrainskoi movy, ukrainskoi literatury, zarubizhnoi literatury u 2022/2023 navchalnomu rotsi. [Methodological recommendations for teaching the Ukrainian language, Ukrainian literature, and foreign literature in the 2022/2023 academic year]. URL: <https://www.schoollife.org.ua/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-vykladannya-ukrayinskoyi-movy-ukrayinskoyi-literatury-zarubizhnoyi-literatury-u-2022-2023-navchalnomu-rotsi/> (data zvernennia: 22.09.2022) [in Ukrainian].
24. Virsta S. (2017). Krytychne myslennia yak sposib formuvannia literaturnoi kompetentnosti na urokakh zarubizhnoi literatury [Critical thinking as a way of forming literary competence in foreign literature lessons]. *Pedahohichnyi chasopys Volyni : naukovyi zhurnal*. Lutsk : SNU imeni Lesi Ukrainky. № 4 (7). S. 51–56 [in Ukrainian].